dr hab. Robert Bońkowski, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski
Instytut Językoznawstwa
robert.bonkowski@us.edu.pl

Katowice, 12.09.2021

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Anny Dudek nt.
Język i tożsamość
– problemy mikronarodów słowiańskich na przykładzie baczkich Bunjewców
napisanej pod kierunkiem dr hab. Barbary Oczkowej, prof. UJ

Przedstawiona do recenzji praca doktorska liczy łącznie 201 stron znormalizowanego wydruku komputerowego. Składa się z sześciu rozdziałów, które poprzedza Wstęp. Całość dopełnia Zakończenie, obszerna, obejmująca łącznie 198 tytułów anglo-, chorwacko-, serbsko-, niemiecko-, węgiersko- i polskojęzyczna Bibliografia oraz streszczenie w języku angielskim. Na Bibliografię składają się Dokumenty i akty prawne (w liczbie 20 tytułów), Literatura przedmiotu (145 tytułów) oraz Netografia (33 tytuły).

Autorka dysertacji obrała sobie za cel zaprezentowanie i zanalizowanie dzisiejszej złożonej sytuacji tożsamościowej i językowej Bunjewców – południowosłowiańskiej grupy etnicznej, która w wyniku migracji z terenów Hercegowiny oraz Przymorza Makarskiego osiedliła się w tym konkretnym przypadku na terenach Wojwodiny, a dokładniej na terenach historycznej krainy Baczki, współcześnie należącej do Serbii i Węgier.

We *Wstępie* (s. 4–8) Doktorantka zgrabnie zarysowała wprowadzenie do problematyki, przedstawiła metodologię użytą następnie w częściach analitycznych oraz pokrótce opisała zawartość pracy. Mimo niewielkiego terytorium, jaki zasiedla analizowana w pracy niezbyt liczebna grupa etniczna Autorka słusznie w tej części pracy zwraca uwagę na mnogość problemów socjolingwistycznych z jakimi musi się zmierzyć badacz opisujący tę problematykę. Wielość tych problemów, podobnie jak ich charakterystykę i opis Doktorantka z wyczuciem dbałości o obiektywizm uwzględnia dalej w poszczególnych partiach pracy.

Rozdział pierwszy monografii – *Mikrojęzyki słowiańskie i słowiańskie języki regionalne w świetle transformacji ustrojowych* (s. 9–42) – jest swoistym wprowadzeniem do omawianej tematyki. Doktorantka słusznie tu skupia swoją uwagę na takich wykształconych

na gruncie slawistyki pojęciach, jak *mikrojęzyk* czy *język regionalny*. Analizuje zmiany związane z transformacją ustrojową po 1990 roku w samym podejściu do języków mniejszościowych, a także bada politykę Unii Europejskiej w odniesieniu do języków mniejszościowych.

Następny, drugi rozdział – *Proces standaryzacji języka* (s. 43–69) – jest dokładnym zaprezentowaniem oraz podsumowaniem wykształconego w ramach socjolingwistyki aparatu teoretyczno-pojęciowego służącego do opisu procesu standaryzacji języka. Autorka, słusznie wychodząc od prekursorskich prac amerykańskich badaczy, poprzez badania polskie, dochodzi w konsekwencji do rozbudowanej, bogatej socjolingwistycznej myśli jugosłowiańskiej i postjugosłowiańskiej, która z uwagi na historyczną i współczesną złożoność problematyki językowej na obszarze byłej Jugosławii była i jest rezultatem niezwykłej popularności tego kierunku badań na tym obszarze. Zaprezentowana w tym rozdziale problematyka socjolingwistyczna stała się podstawą do opisu w dalszej części pracy.

Rozdział trzeci dysertacji – *Baczcy Bunjewcy w ujęciu historycznym* (s. 70–102) – jest niezbędny dla zrozumienia fenomenu badanego mikronarodu i jego języka. Autorka w sposób wnikliwy i obiektywny przedstawia Baczkich Bunjewców, włączając do badań jego historię (różne teorie ich pochodzenia, kierunki migracji czy genezę samego etnonimu *Bunjevac*). W rozdziale tym Doktorantka prawidłowo analizuje również pierwsze próby kodyfikacji języka Bunjewców w XIX wieku oraz ich dzisiejszy status w Serbii i na Węgrzech. Słusznie przy tym zauważa, iż sytuacja społeczno-polityczna Bunjewców po obu stronach granicy jest diametralnie odmienna. Podczas gdy w Serbii posiadają oni status odrębnej od chorwackiej mniejszości narodowej i mają prawną możliwość prowadzenia działań zmierzających do kodyfikacji własnego etnolektu, to na Węgrzech, z uwagi na odmienne uwarunkowania polityczno-kulturowe i zaliczanie ich do mniejszości chorwackiej, takiej możliwości są pozbawieni.

Socjopolityczne uwarunkowania sytuacji Baczkich Bunjevców na terenie Wojwodiny to kolejny, czwarty rozdział dysertacji (s. 103–128). Mgr Anna Dudek w tej części pracy wnikliwie rozpatruje problem struktury multietnicznej Wojwodiny jako przestrzeni, gdzie różnice między poszczególnymi grupami etnicznymi mogą się zacierać lub przeciwnie – mogą dodatkowo się uwidaczniać na zasadzie budowania podziału na to, co obce i na to, co swoje. Autorka, omawiając ten skomplikowany narodowościowo obszar, celnie wskazuje tutaj na wykształcenie się wśród Bunjewców nie-Chorwatów poczucia odrębności narodowej

oraz dążenie do własnego języka. Zaprezentowana przez Doktorantkę analiza w tej części pracy solidnie i szczegółowo umocowana jest w kontekście językowego i etnicznego zróżnicowania Wojwodiny, polityki językowej prowadzonej w tej części Republiki Serbii, a przede wszystkim jednej z jej elementów, czyli możliwości kształcenia w językach mniejszościowych.

Kolejnym naturalnym krokiem niezbędnym do opisu języka i analizy tożsamości baczkich Bunjewców są niewątpliwie badania nad stanem prac nad normą językową tej grupy etnicznej. Autorka przeprowadziła takie badania w następnym, piątym rozdziale – *Dotychczasowy stan prac normatywnych* (s. 129–156). Analizę rozpoczynają, słusznie uznawane przez Doktorantkę jako początek procesu standaryzacji bunjewskiego etnolektu, badania cyklu tekstów *Kako pisat bunjevački?*, których autor ukrywa się pod pseudonimem Dida Razgala. Następnie Autorka analizuje wprowadzony do szkół, istotny z punktu widzenia normatywizacji przedmiot *Bunjevački jezik s elementima nacionalne kulture* oraz zatwierdzone w późniejszym okresie podręczniki do jego nauczania (a dokładniej gramatyka dla klas 1-4). Cykl artykułów Razgali oraz wspomniana gramatyka są jak do tej pory jedynymi istniejącymi realnie publikacjami dotyczącymi normy etnolektu baczkich Bunjewców.

Opisując problem normy badanego etnolektu mgr Anna Dudek nie ograniczyła się jedynie do analizy wszystkich dostępnych praktycznych publikacji normatywistycznych języka baczkich Bunjewców i założeń kodyfikatorów dotyczących tego języka, ale poszła jeszcze o krok dalej. Mianowicie w następnym, szóstym rozdziale – *Analiza językowa* (s. 157–173) – w celu weryfikacji praktycznego wdrażania założeń kodyfikatorów przeprowadziła i przedstawiła autorską analizę językową artykułów zamieszczonych w latach 2010-2020 w głównym organie prasowym Bunjewców nie-Chorwatów, czyli miesięczniku „Bunjevačke novine". Przeprowadzone badania miały na celu odnalezienie w analizowanym materiale językowym charakterystycznych dla Bunjewców cech językowych pod kątem fonologicznym, morfologicznym, składniowym, leksykalnym oraz zapisu i uwidoczniły pokrywanie się form, choć nie zawsze, z opisem dialektologicznym języka baczkich Bunjewców.

Ostatnia część pracy – *Zakończenie* (s. 174–180) – jest celnym syntetycznym podsumowaniem przez Autorkę dotychczasowych starań Bunjewców nie-Chorwatów na rzecz stworzenia nowego języka, prawidłowym wskazaniem postępów we wprowadzaniu

normy w życie oraz właściwym wyciągnięciem przez Autorkę wniosków dotyczących zarysowania problemów związanych z kodyfikacją analizowanego języka w przyszłości.

Przedstawione przez Doktorantkę poszczególne analizy niewątpliwie wpłynęły na wynik końcowy, a to jest osiągnięcie obranego celu. Uważam, że zamierzenia, jakie wyznaczyła sobie Autorka we wstępie monografii zostały w pełni osiągnięte. Z powodzeniem bowiem i, co ważne, z dbałością o obiektywizm dokonała Ona trafnej analizy dzisiejszej skomplikowanej sytuacji społeczno-politycznej i kulturowej baczkich Bunjewców, a także poprawnie zbadała i opisała stan prac kodyfikacyjnych nad ich językiem. Niewątpliwym walorem tego opisu jest też osadzenie go w szerszym słowiańskim kontekście.

Zaprezentowane przez mgr Annę Dudek wnikliwe i żmudne wyniki badań są, w moim przekonaniu, w pełni udaną i potrzebną próbą opisu dotyczącą problemu języka i tożsamości jednego z mikronarodów słowiańskich - baczkich Bunjewców. Przeprowadzona przez Autorkę analiza wpisuje się w szeroki i pod kątem naukowym ostatnio popularny i potrzebny nurt badań socjolingwistycznych dotyczących opisu znaczenia języka w procesie budowania tożsamości mikronarodów (południowo)słowiańskich. Dysertacja mgr Anny Dudek z powodzeniem dopełnia te badania i zarazem je poszerza. Wyłączając słowiańskie (mikro)języki państwowe (jak chociażby bośniacki, czy czarnogórski), a kierując swoją uwagę na języki grup etnicznych w ramach badań dotyczących południowej Słowiańszczyzny powstały dotychczas szersze monograficzne opracowania dotyczące np. języka gradiszczańskich Chorwatów (Artur Ślęzak, *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*, Wyd. ATH, Bielsko-Biała 2006), molizańskich Chorwatów (Krzysztof Feruga, *Socjolingwistyczne uwarunkowania języka molizańskich Chorwatów*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Emila Tokarza, Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny, Katowice 2008), czy Chorwatów triesteńskich (Mieczysław Dziekoński, *Chorwacka diaspora w Trieście*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem doc. dr hab. Jany Raclavskiej, Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny, Katowice 2016). Pokreślę, iż obranie przez mgr Annę Dudek wybranego przez Nią w dysertacji pola badawczego znacznie pogłębia dotychczasowe informacje na temat mikrojęzyków słowiańskich i wnosi do całościowego oglądu na tę problematykę istotną wiedzę. Należy także stanowczo zaznaczyć, iż w odniesieniu do badań związanych z językiem i tożsamością baczkich Bunjewców jest to niewątpliwie praca pionierska!

Monografia jest syntezą żmudnych badań. Analizując zagadnienie tożsamości i języka badanego mikronarodu słowiańskiego Autorka słusznie oparła się o serbskie, chorwackie, ale

i węgierskie dokumenty, co znacznie poszerzyło ogląd na omawiane zagadnienia. Wnikliwie przeprowadzone analizy poprzedzone są dogłębną wiedzą teoretyczną – precyzyjnym umocowaniem teoretycznym, co niewątpliwie wpływa na wiarygodność badań. Zresztą Doktorantkę cechuje doskonała znajomość zagadnień językoznawczych, politycznych, historycznych, społecznych i szeregu innych. Cała rozprawa napisana jest z uwzględnieniem dbałości o język. Polszczyzna naukowa, jaką posługuje się Autorka w pracy jest na wysokim poziomie i świadczy o doskonałej znajomości terminologii w tej dziedzinie. Podobnie mgr Dudek cechuje doskonała znajomość literatury przedmiotu. Dobrą reprezentacją omawianych kwestii jest właściwie, trafnie dobrana i obszerna literatura.

Dysertacja jest w zasadzie napisana poprawnie pod względem formalnym. Zdarzają się jednak nieliczne uchybienia w postaci błędów edytorskich i nazewniczych (np. na s. 31 i 124 – znajdują się kropki po tytule podrozdziału, a na s. 45 w miejsce oficjalnej byłej nazwy państwa „Republika Macedonii" dzisiaj widziałbym „Republika Macedonii Północnej").

Natomiast polemizowałbym ze stwierdzeniem znajdującym się na s. 34, iż „(...) dla języka serbsko-chorwackiego dopuszczalne były dwa warianty: zachodni (ijekawski) używany na terenie Chorwacji i w części Bośni i Hercegowiny oraz wschodni (ekawski), którym posługiwano się w Serbii, Czarnogórze oraz w części Bośni i Hercegowiny". Nie wchodząc w niuanse subdialektalne, w ramach języka serbsko-chorwackiego wariantem ekawskim posługiwano się i dalej się posługuje (obecnie w ramach języka serbskiego) w Republice Serbii. Z kolei wariant (i)jekawski charakterystyczny był dla trzech pozostałych republik związkowych byłej Jugosławii posługujących się językiem serbsko-chorwackim, a dziś oddzielnych jednostek państwowych ze swoimi językami, a mianowicie Chorwacji, Bośni i Hercegowiny oraz Czarnogóry. Co prawda z pewnymi nielicznymi leksykalnymi elementami ekawskimi możemy się dzisiaj spotkać w Czarnogórze, ale są one wynikiem sztucznego pojawienia się ich tam dopiero po 1990 roku i obecnie są przez Czarnogórców traktowane jako tzw. „import" (np. *hleb*). Natomiast odnośnie do Bośni i Hercegowiny uważam, że urzędowo była i jest (i)jekawska. Potwierdzeniem tego może być np. artykuł Milorada Dešicia *Srpski književni jezik poslije raspada srpskohrvatske jezičke zajednice* z 1998 roku, w którym autor opisuje m.in. problem językowy związany z nieudanymi politycznymi próbami ekawizacji (i)jekawskiego społeczeństwa w nowo powstałej wówczas Republice Serbskiej w Bośni i Hercegowinie. W wyniku, nierzadko nieudolnych, a przede wszystkim niemających podstaw dialektalnych posunięć, obok ekawizacji typu „mlijeko" na „mleko" dochodziło tam też do takich paradoksów niemających etymologicznego

uzasadnienia, jak zamiana typu „orijentacija" na „orentacija", „objektivno" na „obektivno", „Prijedor" na „Predor", czy „Sjedinjene Američke Države" na „Sedinjene Američke Države". Oczywiście szybko zrezygnowano z nienaturalnego dla mieszkańców Republiki Serbskiej wariantu ekawskiego (M. Dešić, *Međunarodni naučni skup: Srpski književni jezik poslije raspada srpskohrvatske jezičke zajednice,* [w:] *Jezici kao kulturni identiteti na području bivšega srpskohrvatskoga ili hrvatskosrpskoga jezika, Podgorica, 14-15. oktobra 1997.*, Crnogorski PEN Centar, Cetinje 1998, s. 271-274).

Drobne niedociągnięcia i uchybienia, których wskazanie należy do obowiązków recenzenta, absolutnie nie obniżają merytorycznej wartości rozprawy. Warto je jednak mieć na uwadze w dalszej twórczości naukowej. Sądzę też, że po drobnych korektach redakcyjnych rozprawa powinna zostać opublikowana.

Powyższe uwagi w żaden też sposób nie stanowią zarzutów, które wpływałyby na ocenę rozprawy, dlatego w konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Anny Dudek *Język i tożsamość – problemy mikronarodów słowiańskich na przykładzie baczkich Bunjewców* jest niewątpliwie niezwykle interesującym, poznawczym, potrzebnym a przede wszystkim nowatorskim wkładem do badanej problematyki i wnosi istotną wiedzę. Z uwagi też na jej niezaprzeczalną wartość naukową wnoszę o jej wyróżnienie.

W myśl tego, co powyżej jednoznacznie stwierdzam, że rozprawa Pani mgr Anny Dudek spełnia warunki określone w art. 13. 1. ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz w pełni odpowiada wymogom i warunkom stawianym pracom doktorskim. Równocześnie wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Robert Bońkowski, prof. UŚ